

Volterių šeima: emigracijos į Lietuvą keliai ir kontekstai

AURELIJUS GIEDA

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas,

Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra, Universiteto g. 7, 01513 Vilnius

El. paštas aurelijus.gieda@gmail.com

Ne kartą įvairiomis progomis akcentuota, kad prof. Eduardas Volteris buvo reikšminga figūra Lietuvos humanistikos istorijoje, plataus profilio humanitaras, kuris, be kitų dalykų, daugelį dešimtmečių nuolat domėjosi ir lituanistika. Revoliuciniai pokyčiai Rusijoje E. Volterio akademinę karjerą dalija į dvi nelygias dalis: beveik 40 akademinio darbo metų carinėje Rusijoje ir 13 – tarpukario Kaune. Žinant akademinės lituanistikos būklę XX a. pradžioje, iki 1940 m. Lietuvoje praktiškai nerasime jokių analogų. Paradoksalu ir netikėta, tačiau E. Volterio biografija iki šiol lieka neparašyta. Šiame straipsnyje siekiama detaliai įsigilinti į vieną tos biografijos epizodą – emigracijos į Lietuvą kontekstus ir reikšmes. Straipsnyje (1) siūloma pažvelgti į 1918 m. Volterių šeimos emigraciją į Lietuvą kaip esminį prof. Volterio biografijos mazgą. Šiai interpretacijai pagrįsti pasitelkiami aktualūs, šią temą liečiantys šaltiniai ir literatūra. Analizuojamas senojo Peterburgo universiteto akademikų emigrantų ir revoliucinių pokyčių Rusijoje kontekstas, Augustino Voldemaro vaidmuo Volterių šeimos emigracijos istorijoje, prof. Volterio atsigręžimai į Petrograde paliktus akademinius turtus jau gyvenant Lietuvoje.

Raktažodžiai: emigracija, biografija, Eduardas Volteris, Aleksandra Volterienė, Augustinas Voldemaras

ĮVADAS

Prof. Eduardas Volteris yra vienas iš tų prie lietuviškos humanitarinių studijų tradicijos pritačiusių intelektualų, kurio interesų, veiklos sferų, akademinio įdirbio laukų plotis stebina iki šiol. Kartais susidaro įspūdis, kad tarp daugybės humanitarinės veiklos ir interesų sričių (etnografas, tautosakininkas, muziejininkas, archeologas, literatūros istorikas, bibliografas, mitologas, statistikas, knygotyrininkas, enciklopedistas etc.) protarpiais net „pasimeta“ pirminis humanitarinis pašaukimas ir akademinė specialybė – slavų filologija. Nieko nuostabaus, kad „nugyvenęs gražų amžių“ [44, 34] slavistas toli išplėtė savo kaip humanitaro interesus ir konkretaus, apčiuopiamo įdirbio laukus. Štai, pavyzdžiui, analizuojant tarpukario Lietuvos istorikų bendriją, prof. Volteris prieškarinio Kaune matomas kaip pats vyriausias iš

(1) Straipsnis parengtas įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Augustinas Voldemaras. Intelektualinė ir visuomeninė biografija“. Projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. S-LIP-18-44).

nepriklausomos Lietuvos istorikų. Jį ir jauniausius tarpukario Lietuvos istorikų bendrijos narius (1913 m. gimusius Vincą Trumpą ir Aleksandrą Pliaterį) skyrė net 57-erių metų skirtumas [41, 69]. Lietuvišku masteliu pagal savo amžių E. Volteris priklausytų aušrininkų kartai, t. y. aktyviai pradėjusiai reikštis dar XIX a. 9-ajame dešimtmetyje. Nors vienas kitas to sociokultūrinio konteksto veikėjas (pvz., Juozas Tumas-Vaižgantas, Jonas Mačiulis-Maironis) įsitraukė į akademinę veiklą 1922 m. atidarytame Lietuvos universitete, tačiau jie dažnai buvo bent keleriais metais jaunesni už E. Volterį. Iš kitos pusės, bendrai kalbant apie humanitarus (ne tik apie istorikus), nė vienas iš tarpukario nepriklausomos Lietuvos lietuviškoje akademinėje tradicijoje pradėjusių reikštis humanitarų akademinio darbo patirtimi negalėjo lygintis su iš Peterburgo į Lietuvą dirbti atvykusiu „baltuoju profesoriumi“ [34, 6]. Tai reiškia paprastą, bet kartu ir labai intriguojantį faktą – Lietuvoje iki pirmosios sovietinės okupacijos 1940 m. ilgiausią profesionalaus humanitaro ir akademiko kelią, įskaitant skirtingų valstybių ir kalbinių bei kultūrinių aplinkų patirtis, buvo nuėjęs būtent E. Volteris. Šis faktas, manau, pakankamai solidžiai artikuliuoja galimas naujas prof. Volterio biografijos tyrimo intencijas, kartu pagrįsdamas ir šio straipsnio aktualumą.

Nors būta kai kurių sovietmečiu pasirodžiusių kruopščių darbų, detaliam analizavusiu vieną ar kitą E. Volterio veiklos lauką ar aspektą [10; 17; 23; 24; 58], situacija „buržuazinio mokslo“ paveldo tyrimams buvo nepalanki iš esmės. Charakteringą atsiminimą apie tuos laikus ir laisvo tyrinėjimo galimybes yra palikęs šviesios atminties XIX a. Lietuvos istorijos tyrėjas, istorikas Vytautas Merkys: „Nemanykite, kad visuose Leningrado archyvuose priimdavo maloniai. Sumaniau peržiūrėti Mokslų akademijos Leningrado skyriaus archyve Rusų kalbos ir literatūros skyriaus ir privatdocento Eduardo Volterio fondus. Ten radau skaityklos vedėją – tikrą J. Stalino laikų relikvą. Kai skaičiau bylas, nuo manęs nenuleido akių, išrašus reikėjo palikti jai peržiūrėti“ [29, 227]. Tad plačiau ir įvairiapusiškiau į E. Volterio idėjas ir darbus atsigręžta tikrai atkūrus Lietuvos nepriklausomybę [9; 21; 30; 32; 43; 44; 47; 50; 56] ir šiandieninėje Lietuvoje [3; 6; 12; 19; 22; 25; 27; 31; 33; 36; 39; 40; 42; 45; 46; 49]. Nepaisant vertingo ir įvairiapusiško įdirbio E. Volterio veiklų tyrinėjime, Rusijoje ir Lietuvoje rengiamų tarptautinių jubiliejinių profesorius atminimui skirtų konferencijų [8; 37], kuriose pristatomi nauji tyrimai ir šiuolaikinės traktuotės, nustebina faktas, kad išsamiausia E. Volterio biografija – jau beveik prieš pusšimtį metų Stasės Bušmienės prie profesoriui skirtos biobibliografijos parengta publikacija „Profesorius Eduardas Volteris“ [10, 7–28]. Beje, jau ne kartą – ir ne nuo vakar – atkreiptas dėmesys, kad 1973 m. sudaryta jo darbų bibliografija turėtų būti papildyta ir patikslinta [52]. Šios spragos negalėjo ištaisyti ir 2016 m. Aurelijos Pociutės parengta bibliografinė rodyklė [14], apimanti tik 1973–2015 metus. Pagaliau, tyrėjai tik neseniai pradėjo kelti ypač aktualų idėjų paveldo aspektą – „neturime bendro registro jo [prof. Volterio] gausiai archyvinei medžiagai“ [4].

Tad šio straipsnio tikslas – plačiau įsigilinti į vieną, iš pirmo žvilgsnio gana siaurą, E. Volterio ir jo sutuoktinės Aleksandros Volterienės, t. y. į Volterių šeimos, biografijos – emigracijos iš Rusijos (Peterburgo) į Lietuvą (Vilnių ir Kauną) – aspektą. Straipsnyje pirmą kartą istoriografijoje detaliam analizuojami 2010 m. Gedimino Rudžio parengti ir išspausdinti Augustino Voldemaro 53 laišakai Aleksandrai Volterienei, įdomiai ir charakteringai nusakantys tikrąsias Volterių šeimos emigracijos į Lietuvą aplinkybes.

Dėmesys telkiamas į kelias svarbiausias, su Volterių šeimos emigracijos istorija tiesiogiai susijusias potemes ir problemines sritis. Keliamas tiek bendresnio pobūdžio klausimas apie emigraciją humanitaro gyvenime, tiek kolektyvinės biografijos požiūriu pristatomas konkretus senojo Peterburgo universiteto karo ir didžiųjų permainų laikmečio netekčių

kontekstas. Į Volterių šeimos emigracijos faktą žvelgiama ne tik formaliai / išoriškai kaip į duotybę, tačiau stengiamasi atverti ir vidinį emigracijos – minties, jausenos, santykio – matmenį. Tam praverčia tiek A. Voldemaro laišku Aleksandrai Volterienei [55] analizė, tiek nuodugnesnis žvilgsnis į E. Volterio nuolatinį žvalgymąsi atgal jau gyvenant Lietuvoje: į tai, kas iš jo humanitarinės veiklos, jo paties požiūriu, vertingiausia liko Peterbuge, netrukus tapusiame Leningradu. Straipsnyje pasirinktas tyrimo būdas aptariamoms asmenybės biografijai suteikia vidinio integralumo, taip pat galimybę į akademinio kelią pažvelgti iš ilgalaikės perspektyvos.

Kadaise Volterių šeimos namai Peterburge (adresu *Vasiljevo sala, 7-oji linija, namas 2, butas 20*) buvo ypatinga lietuvių ir lituanistiniais reikalais besidominčių bendraminčių susibūrimo vieta. Be to, šie namai XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje – XX a. pradžioje buvo tapę ypatingu traukos centru mokslus sostinėje ėjusiai lietuvių jaunuomenei. Vienas iš Volterių globotinių ratelio rašė: „Volterių namai tada buvo lietuvių centras Petrapily. Prof. Volteris gaudavo visus lietuviškus raštus, pas jį ateidavo žymesnieji lietuviai: Jaunius, Maironis ir kiti. Iš kitos pusės, prof. Volteris per Mokslų Akademiją ir universitetą buvo mokslieškojo judėjimo vidury“ [54, 301]. Taigi nieko stebėtino, kad garbingo amžiaus jau Kaune sulaukęs profesorius džiaugėsi prasmingais ir ilgalaikiais ryšiais tarp žmonių: „Mes neturim vaikų, bet matot kaip daug žmonių mus vadina tėvais“ [34, 6]. Vien šis aspektas, manyčiau, suteikia daug prasminio turinio galimai atnaujintai ir originaliai jų šeimos biografijai. Vis dėlto šis straipsnis skirtas kitam – emigracijos – aspektui.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiais metais (2019) sukako šimtas metų, kai prof. Eduardas Volteris su žmona Aleksandra Volteriene, gavę Laikinojo Vilniaus Lietuvių komiteto liudijimą, pasirašytą kun. Juozo Tumo ir Igno Jonyno, turėjusį palengvinti kelionę, iš Vilniaus atvyko į Kauną [1]. 1917 m. spalio perversmas Rusijoje turėjo negrįžtamų politinių, kultūrinių ir akademinų pasekmių visai buvusios carinės Rusijos visuomenei, įskaitant ir mokslininkų bendruomenę. Prasidėjus bolševikų vykdytiems beatodairiškiems valstybės ir visuomenės pertvarkymams, taip pat pilietinio karo, beje, didžiausio Europos istorijoje, kataklizmams, galimų egzistencinių pasirinkimų labai sumažėjo. Šiuolaikiniai tyrėjai įvairiapusėms atskleidė, kad revoliuciniai pokyčiai Rusijoje nė iš tolo nepriminė „Tarybų valdžios triumfo žygio“, o greičiau virto nacionaline katastrofa ir ilgalaikės sumaišties pradžia. Cituojant vieną iš šiuolaikinių rusų filosofų – „Revoliucija, arba įžanga į beprotybės epochą“ [20, 173–174]. Neseniai pasirodžiusioje išsamioje Sankt Peterburgo universiteto istorijai skirtoje monografijoje [62] yra kruopščiai susumuotos buvusios sostinės universiteto netektys didžiųjų permainų metais. Visiems šiems siužetams straipsnyje skiriamas atskiras dėmesys, tačiau pirmiausia dar kartą susitelkiama prie aktualijų E. Volterio biografijos reikšmių.

IKI ŠIOL AKTUALIOS PROF. VOLTERIO ETNOLOGINĖS VEIKLOS PRASMĖS

Prof. Volterio daugiau kaip pusę amžiaus trukusi akademinė ir pažintinė veikla turėjo stebėtinai platų užmojų ir apėmė daugelį sričių. Tarp pačių ryškiausių E. Volterį dominusių pažinimo laukų dažnai išskiriama muziejininkystė, folkloristika, literatūros istorija, archeologija, paminklosauga, knygotyra, pagaliau, baltistika ir etnografija. Svarbu atkreipti dėmesį, kad būtent dvi pastarosios interesų sritys glaustesnėse biogramose ir enciklopedinėse biografijos bei veiklos charakteristikose dominuoja: profesorius apibūdinamas pirmiausia kaip baltistas ir etnografas [44, 34]. Šiuo požiūriu aktualu ir reikšminga, kad etnografijos arba platesne prasme etnologijos kaip mokslo pradžia Lietuvoje siejama su Rusijos geografo

draugijos (veikusios nuo 1845 m.), Lenkų tautytyros draugijos (nuo 1895 m.) ir Lietuvių mokslo draugijos (nuo 1907 m.) veikla. Būtent su šiomis institucijomis yra siejamas XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios etnologijos pažintinių interesų plėtojimas, metodiškai atnaujintas ir pagrįstas, naujoje pakopoje organizuotas Lietuvos etnografinės medžiagos rinkimas, sisteminimas ir publikavimas. Kita vertus, įdomu pažymėti, kad būtent Eduardo Volterio, tuomet dar Peterburgo universiteto privatdocento, 1887 m. rusų kalba parengta ataskaita apie ekspediciją ir etnografinių duomenų rinkimą („Etnografinė išvyka į Lietuvą ir Žemaitiją 1887 metų vasarą“) yra traktuojama kaip savotiškas Lietuvos etnografijos sumokslinimo atskaitos taškas. Etnologijos istorijoje fiksuota, kad šios savo išvykos į Lietuvą ir Žemaitiją metu E. Volteris „pirmasis tiesiogiai rinko etnografinius duomenis apie paprotinę teisę iš pateiktųjų bei naudojosi etnografiniu klausimynu ir stebėjimu“ [11, 643–644]. Akcentuojant Rusijos imperatoriškosios geografų draugijos veiklą Peterburge, kurios aktyviu nariu buvo E. Volteris (kartu tapdamas kuriam laikui ir pagrindiniu medžiagos rinkimo Lietuvoje organizatoriumi), pažymima jo nuveiktų darbų ir metodinių naujovių reikšmė. E. Volteris minimos draugijos archyvuui Peterburge perdavė 45 aprašus, iš viso 3 330 įvairaus dydžio puslapių medžiagos. Jau XIX a. 9-ajame deš. E. Volteris pateikė klausimyną Lietuvos papročių teisės medžiagai rinkti, buvo parengęs anketą apie mitologiją, taip pat anketą, skirtą lietuvių ir žemaičių šeimos buities tyrimui [28, 14]. Nuo XIX a. 9-ojo deš. lankydamasis Lietuvoje E. Volteris pradėjo telkti etnologinės ir tautosakinės medžiagos rinkimo korespondentų tinklą [27, 6], tad ir vietoje nemažai asmenų ėmė uoliai rinkti etnografinę medžiagą, siuntė ją į Peterburgą, kai kas buvo spausdinta rusų kalba ėjusiuose leidiniuose „Gyvoji senovė“ (1890–1916) ir „Etnografinė apžvalga“ (1889–1916). Taigi Peterburge susikaupė, kaip yra pastebėjusi Pranė Dundulienė, daug lietuvių etnologinės medžiagos (pvz., daug eksponatų surinkęs E. Volteris 1910–1911 m. sudarė 13 kolekcijų iš 468 daiktų, rastų Vilniaus, Gardino, Suvalkų, Kauno gubernijose ir Mažonoje Lietuvoje) [13, 22–23]. Pažymėtina, kad kaip tik tais pačiais metais (1910) E. Volteris kartu su bendradarbiais iš Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje parengė ir išleido pirmąją lietuvišką *Trumpą folklioro dalykams rinkti programą* [35, 15].

Istoriografijoje pastebėta, kad bene svariausias pastarųjų dešimtmečių bandymas įvertinti prof. Volterio kūrybinį palikimą ir jo įvairiapusę asmenybę buvo 2006 m. Peterburge vykusį tarptautinį mokslo konferenciją „Eduardas Volteris ir baltistika kaip kompleksinė disciplina“ [8, 14]. Konferencijoje skaitytuose pranešimuose ne tik akcentuota, kad prof. Volterio būta „plataus profilio baltisto“, bet ir tai, kad iki šiol lieka deramai neįvertintas (su viena kita išlyga) jo įnašas į kai kurias šio daugialypio mokslo šakas [19, 183]. Dėl E. Volterio išskirtinio dėmesio baltistikai ir etnografijai ne kartą buvo pasisakę tarpukario autoriai. Tiesa, dažniau buvo kalbama apie E. Volterio darbus ir veiklas „aisčių tautų kalbos ir etnografijos tyrinėjime“, „aisčių tautų filologijoje ir etnografijoje“ [34, 6], tačiau pavadinimai šiuo atveju nekeičia dalyko esmės. Vienaip ar kitaip dėlioiant prof. Volterio svarbiausias pažintinių interesų ar mokslinio įdirbio prioritetines sritis, vertinga prisiminti jau beveik prieš dešimtmetį Redos Griškaitės išsakytą ir šiandien aktualų pastebėjimą: „Tik bendromis įvairių sričių tyrėjų – kalbininkų, literatų, istorikų, etnologų, archeologų – pastangomis įmanoma pažinti E. Volterio fenomeną, jo įvairiapusiškumą. Suprantama, tik iš pat pradžių susitarus dėl vieno pradinio teiginio: jam nebuvo nesvarbių baltistikos ar siauresne prasme – lituanistikos – mokslo sričių“ [19, 183]. Vis dėlto Reda Griškaitė sutinka, kad žvelgiant grynai statistiškai į E. Volterio publikuotų darbų bibliografiją pirmoje mokslinių interesų vietoje turėtume matyti būtent etnologiją [10; 19], taip netiesiogiai pasisakydama

ir apie tai, kokios disciplinos atstovams derėtų užimti garbingą vietą E. Volterio fenomeno ir jo biografijos studijose.

XX a. pradžioje, iškart po spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo, *Vilniaus žinių* laikraštyje išplieskė karšta diskusija apie tai, kokio profilio (ir atitinkamai – kokio pavadinimo) mokslinės veiklos draugiją lietuviams derėtų steigti. Diskusiją inicijavo iš studijų Šveicarijoje grįžęs jaunas istorikas Jonas Totoraitis, pasisakęs už istorinio profilio draugijos kūrimą ir istorijai skirtą žurnalo leidimą (plačiau apie šią diskusiją žr. [16, 140–146]). Įsitraukdamas į diskusiją Juozas Tumas-Vaižgantas aiškiai abejojo, ar atsirastų pakankamai narių leisti vien istorijai skirtą laikraštį, kartu atkreipdamas dėmesį į etnografinių senovės papročių greitesnį nykimą nei istorinių raštų ir šaltinių, todėl siūlė numatyti platesnio profilio „istoriškai-etnografiško“ laikraščio leidimą ir kokiam porai šimtų inteligentų „susirišti į Istoriskai-Etnografišką Mokslo Draugiją“. Šio sumanymo autorius taip pat pridūrė, kad sugebančių moksliskai rinkti etnografinę medžiagą ir susidomėjusių etnografinę problematika atsirastų kur kas daugiau nei užsiimančių vien istorijos dalykais, todėl tokia įvairesnių interesų draugija turėtų daugiau narių, o tai, leidžiant laikraštį, palengvintų galimybę „pakelti žymų darbą ir spaudos lėšų našta“. Įdomu pažymėti, kad šioje 1905 m. publikacijoje J. Tumas-Vaižgantas bandė plačiau argumentuoti senovės papročių aprašymo ir tautiškai etnografiško muziejaus reikalingumo klausimus [51]. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, atrodo aktualu ir charakteringa, kad būtent J. Tumas-Vaižgantas pirmasis pateikė plačią E. Volterio akademinės, įskaitant ir įdirbius etnografijos srityje, veiklos charakteristiką [53, 21–43]. Vietoj grynai istorinės ar Istoriskai-Etnografiškos Mokslo Draugijos, kaip žinia, buvo įsteigta kur kas įvairesnių interesų bendraminčių vienijusi Lietuvių mokslo draugija, kurios įstatuose buvo pažymėta, kad draugija ir jos nariai „užsiiminės lietuvių antropologija, etnologija, ethnographija, archaiologija, istorija ir kitomis mokslo šakomis“ [18]. Būtent tokia seka išvardytos disciplinos, galima sakyti, yra savaime įdomus mokslo istorijos faktas. 1907 m. įkurtos draugijos įdirbis tiriant lietuvių etnografiją tyrėjų ne kartą akcentuotas (pvz., [32, 117–126]). Steigiant draugiją Vilniuje daugiau kaip dviejų dešimtmečių mokslinių etnografinių duomenų rinkimo ir tyrinėjimo patirtį turėjęs E. Volteris buvo viena reikšmingiausių akademinių figūrų. Neatsitiktinai mokslo draugijos steigimo posėdyje 1907 m. pirmajam posėdžiui pirmininkauti vienbalsiai išrinktą profesorių „visi priėmė delnų plojimu“. Nors į steigiamąjį posėdį susirinkę vilniečiai dar vieni kitų klausė: „Kas tas toks ten kėdėje? Bene tai tasai Volteris?“ [18, 6–11].

Atvykęs į Lietuvą savo akademinio gyvenimo aprašyme Volteris pažymėjo svarbiausia – „Visą savo amžių dirbo brolišku tautų – latvių ir lietuvių mokslui <...> Daug važinėjo po Lietuvą ir Latvius etnografiniais ir archeologiniais tikslais“ [15, 155]. Tad nestebina, kad 1920 m. Kaune atidarius Aukštuosius kursus, Humanitarinio skyriaus vadovu tapo būtent E. Volteris, kuris jau vėliau vaizdžiai prisiminė aukštojo mokslo kūrimosi Lietuvoje po Pirmojo pasaulinio karo pradžią: „Gaudėm knygas iš visur ir vežėm paprastais vežimais tarsi malkas“ [26, 34–35].

Dar vienas svarbus aspektas, kai kalbama apie E. Volterio veiklos reikšmę mokslo istorijoje, yra jo dėstyti kursai universitete, tiek Peterburge, tiek Kaune. Nuo 1886 m. iki 1917 m. Peterburge dėstyti pagrindinių kursų branduolį sudarė pirmiausia baltistikai skirti kursai, su lengva dėmesio persvara lietuvių kalbos gramatikos, sintaksės, dialektologijos, senųjų tekstų lietuvių kalba pavyzdžių studijoms. Tačiau jau 1888 m. E. Volteris Peterburge skaitė kursą „Lietuvių tautų etnografija ir senoji istorija“, o 1891 m. – „Lietuvių ir latvių tautų etnografija“. Galima sakyti, kad E. Volterio pagrindiniuose kursuose Peterburge po

baltistikai (ir bendriau kalbotyrai) skirtų kursų reikšmingai rikiavosi etnografija, tautosaka, raštijos ir mitologijos tyrinėjimai [59].

Vienas svarbiausių kursų, E. Volterio skaitytų jau Lietuvos aukštojoje mokykloje, buvo „Bendroji archeologija“, [26, 60], tačiau dėstyta nemažai ir epizodinių kursų. Be specialių baltų prostorei skirtų kursų, E. Volteris skaitė kursus „Lietuvos etnografija“, „Rytprūsių kraštotyra“, „Baltų aiščių senovės kultūra ir etnografija“, „Latvių tautosaka“, „Latgaliečių etnografija ir literatūra“, „Latvių folkloras“, o 1923–1926 m. prof. Volterio vestuose seminaruose studentai nagrinėjo lietuvių tautosaką ir mitologiją [5, 149; 26, 75–82]. Šiuo požiūriu, remiantis skaitytų kursų duomenimis, įdomu atkreipti dėmesį, kad, pavyzdžiui, specialių Lietuvos etnografijai skirtų kursų tiek Peterburge (XIX a. 9-ajame deš.), tiek Kaune (XX a. 3-iajame deš.) pradininku buvo tas pats akademikas prof. Volteris [5, 149].

Pažinimas nestovi vietoje, tačiau Eduardo Volterio kūrybinis palikimas ir veikla vis dar lieka neapibendrinti mokslinė monografija, neturime, kaip minėta, nė šiuolaikinius poreikius atitinkančios prof. E. Volterio biografijos. Tad aptartas probleminis kontekstas suteikia šiam straipsniui aktualumo perspektyvą.

SANKT PETERBURGO / PETROGRADO UNIVERSITETO NETEKČIŲ KONTEKSTAS

Pirmojo pasaulinio karo metais, dar iki revoliucinių 1917-ųjų, iš tuometinio Petrogrado universiteto dėl įvairių priežasčių išvyko beveik penkiasdešimt dėstytojų. Tarp jų buvo ir du su Eduardo Volterio intelektualine ir kultūrine aplinka, su Volterių šeimos namais Peterburge glaudžiai susiję privatdocentai, kilę iš Lietuvos, – Kazimieras Būga ir A. Voldemaras. Jiedu 1916 m. pateko tarp perspektyvių jaunų akademikų, kurių pastangomis ir darbu turėjo būti atidarytas Petrogrado universiteto filialas Permėje, o po kurio laiko ir savarankiškas Permės universitetas [60, 24–42]. Iš vienašakės korespondencijos ir istoriografijos mus pasiekianti įsimintina ištarmė – „Velniai rautų tą Permę“ (2) – vaizdžiai iliustruoja nesklandumus ir problemas siekiant imtis norimo akademinio darbo karo metais ir dar tolimos Priuralės mieste.

Dar gausesnė profesorių, privatdocentų ir lektorių grupė emigravo ar buvo ištremta iš Petrogrado jau po 1917-ųjų metų revoliucinių pasikeitimų. Šią grupę sudarė 66 ikirevoliucinio Peterburgo universiteto dėstytojai [62, 755–764]. Būtent šiai akademikų daliai, ieškojusiai jau ne tik naujų karjeros galimybių, bet tiesiog elementaraus pragyvenimo ir prieglobsčio nuo galimų bolševikinių represijų, priklausė ir prof. Eduardas Volteris. Įvairūs nepritekliai, gilėjanti suirutė ir netgi badas buvo Rusijos pilietinio karo palydovas, tad netgi buvusiems žinomiems Rusijos akademinio pasaulio žmonėms teko ieškoti galimų saugaus gyvenimo alternatyvų (3). Kiekybinė akademikų emigrantų veiklos po išvykimo analizė rodo, kad beveik 85 % iš jų tęsė darbus savo profesijos ribose (beveik 80 % toliau dėstytojavo užsienio aukštosiose mokyklose). Todėl linkstama interpretuoti, kad daugumai akademinų emigrantų iševijoję neteko grumtis už egzistenciją, nes, trumpai tariant, jiems dažniausiai pavyko išsaugoti savo turėtą socialinį statusą [62, 756]. Vis dėlto vienoje iš minėto Eugenijaus Rostovcevo darbo recenzijų, mano galva, taikliai akcentuota, kad emigracija

(2) Iš Augustino Voldemaro 1916 09 21 laiško Aleksandrai Volterienei [55, 78].

(3) Nors iki 1922 m. rudens, kai vadinamuoju „filosofų garlaiviu“ (dviem laivais) iš bolševikinės Rusijos buvo išsiųsta kelios dešimtys mokslų ir kultūros veikėjų, nebuvo kokių nors ypatingų naujojo bolševikinio režimo inicijuotų ideologinių dėstytojų „valymo“ akcijų, iki 1922 m. universitete nebeliko apie 40 % dėstytojų iš buvusio 1915–1916 m. m. mokomojo personalo. Per septynerius intensyvių permainų metus iš 292 profesorių dėstytojų beliko 173 [61, 598].

buvusio Peterburgo universiteto profesūrai nebuvo nei *paprastas*, nei *lengvas* išbandymas. Neretai akademikai emigrantai buvo jau brandaus amžiaus mokslininkai, o tai ne visuomet užtikrino visaverčio, lengvo ir vaisingo ištraukimo į užsienio mokslo institucijas galimybę (pačios institucijos ir net valstybės ne vienu atveju buvo ne kartą keičiamos). Svarbiausios emigrantų mokslo institucijos daugeliu atvejų buvo rusų išeivijos Vakaruose organizuotos nedidelės ir nestabilios švietimo ir mokslo įstaigos, kurios negalėjo tinkamai ir ilgam užtikrinti nei profesūros finansinės gerovės, nei socialinio statuso. Tai, kad dauguma aptariamų emigrantų savo tolesnį kelią išeivijoje susiejo su mokslo ir dėstytojavimo praktika, galėjo reikšti ne tik *sėkmę*, bet ir tai, kad šios grupės savimonėje būtent akademinė tapatybė buvo svarbiausias saviidentifikacijos veiksnys: emigracijoje išlikti ištikimu „savo reikalui“ galėjo būti kartu ir vienu iš „savęs išsaugojimo“ būdų [plg. 63].

Taip atrodo E. Volterio emigracijos iš Rusijos į Lietuvą kontekstas, kai į ją žvelgiame bendrame buvusio Peterburgo universiteto akademikų tremtinių emigracijos lauke. Galima sakyti, kad istoriografijoje prie šio klausimo detaliau beveik nesustota, nors tai buvo bene svarbiausias įvykis ne vien akademinėje karjeroje, bet ir apskritai jo biografijoje. Tiesa, istoriografijoje ne kartą akcentuota, kad E. Volteris į Lietuvą tolesniam darbui ir gyvenimui atvyko jau būdamas pakankamai solidaus (62 metų) amžiaus [19; 21], o archeologai, kalbėdami apie Apuolės kasinėjimus 1930–1931 m. ir Volterį (4), net bandė pasitelkti retoriką, artimą klinikinei: „E. Volteris tuomet [1931 m.] buvo jau garbaus amžiaus (75 metų) ir tai leidžia įtarti senatvės sklerozę (ji tapo ypač pastebima ketvirtajame dešimtmetyje). Taigi jo pateiktais argumentais reikia remtis labai atsargiai“ [57, 95]. Taigi nepanašu, kad garbingos senatvės Lietuvoje sulaukusio mokslininko įvairi veikla būtų vertinama vienareikšmiškai. Bet kuriuo atveju akivaizdu, kad kai kurioms publikacijoms ir traktuotėms apie E. Volterio veiklą Lietuvoje trūksta adekvatesnio jo įdirbio įvertinimo ir dėmesio biografijos visumai.

EMIGRACIJOS REIKŠMĖS

Kodėl Eduardo Volterio emigraciją iš bolševikinės Rusijos į nepriklausomą Lietuvą galima vadinti svarbiausiu jo biografijos faktu? Mokslininkų migracijos, kad ir kokio amžiaus jie būtų paties proceso metu, visuomet reiškia šį tą daugiau nei tik šalies, institucijos bei darbo vietos pakeitimą [plg. 16, 276–302, 451–452]. Keičiasi ne tik akademinė aplinka ar artimiausių bendradarbių ratas; pagal iškylančius poreikius prireikia koreguoti ir savo akademinis interesus, prisitaikyti prie naujos kultūrinės ir kalbinės aplinkos. Taigi emigracija, kuri dėl specifinių laikmečiui būdingų aplinkybių buvo vadinama *tremtimi*, reiškė žymiai daugiau nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Emigracija paprastai yra didelių pasirinkimų metas. Reikėjo keisti planus, sumanymus ir darbus, adaptuoti savo veiklą prie naujų dienos reikalavimų. Istoriografijoje, beje, išsamiai aptartas ir klausimas, kodėl prof. Volteris nepasirinko galimos alternatyvos – Latvijos universiteto, nes tokios galimybės būta [48]. Nors E. Volteriui ir pavyko sugrįžti kaip profesionalui į akademinę sritį, t. y. prie pagrindinės ir iki tol pragyvenimą užtikrinusios veiklos, emigracija bent kuriam laikui suardė nusistovėjusių mokslo ir akademinų interesų struktūrą, reikėjo tam tikrą laiką naujai pradėti rūpintis tiesiog pragyvenimu, vėliau – savo akademinės pozicijos stiprinimu. Pagaliau, praėjus 15-ai tremties metų, E. Volteriui teko dar kartą bandyti „pastovėti už save“, kai buvo svarstomas jam numatytos pensijos dydžio klausimas. Tradicinė mokslotyra ir biografistika nelinkusi skirti daugiau dėmesio tokio pobūdžio klausimams, tačiau žvelgiant socialinės

(4) Išsamią E. Volterio archeologinės veiklos Lietuvoje vertinimų analizę yra atlikusi Reda Griškaitė [19, 183–187].

biografijos žvilgsniu šių klausimų reikšmė ir vertė neabejotinai ne mažesnė už bet kokį siaurai specializuotą akademinį klausimą. Antai apie 1933 m. garbingą kelią nuėjęs plačios erudicijos mokslininkas, atleistas iš įvairių tarnybų kaip sulaukęs pensinio amžiaus, dar buvo priverstas skųstis materialinės padėties ženkliai pablogėjimu [41, 99], atskirai rašyti valdžios institucijoms dėl pensijos padidinimo arba pašalpos suteikimo: „Man su žmona paskirta 300 litų pensijos (5), o kai padaro priklausančius atskaitymus, tai aš gaunu gryniais pinigais 191 litą. Savaiame suprantama, kad iš tų pinigų, akivaizdoje kainų pakėlimo, pragyventi neįmanoma. Todėl maloniai prašau padidinti man pensiją arba suteikti pašalpą, kad aš galėčiau be rūpesčio užbaigti savo veikalus“ [45, 11]. Reikia pasakyti, kad šios prof. Volterio iniciatyvos 15-ais emigracijos metais buvo rezultatyvios: 1933 m. jam buvo paskirta 690 Lt dydžio pensija [41, 132].

AUGUSTINO VOLDEMARO VAIDMUO VOLTERIŲ ŠEIMAI PERSIKELIANT Į LIETUVĄ

Pačios emigracijos aplinkybės nebuvo paprastos. Prof. Eduardas Volteris 1918 m. lapkričio mėnesį Rusijos mokslų akademijos pavedimu iš Petrogrado važiavo į Vokietiją ir Austriją-Vengriją rinkti lenkiškų knygų, bet dėl Vokietijos kapituliacijos sukeltos sumaišties užstrigo Vilniuje ir ištraukė į lietuvių inteligentijos veiklą [2, 216]. Tokia yra oficiali ir plačiausiai žinoma Volterių šeimos atvykimo ir pasilikimo Lietuvoje versija. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad šis „užstrigimas“, juo labiau ištraukimas į lietuvių inteligentijos veiklą nebuvo atsitiktinis. 2010 m. Gediminas Rudis parengė ir išspausdino 53 Augustino Voldemaro laiškus, rašytus 1902–1919 m. prof. Volterio žmonai Aleksandrai Volterienei, iš kurių „paaiškėja ir tikrosios Volterių persikraustymo į Lietuvą 1918 m. pabaigoje aplinkybės“ [38, 57]. Istoriografijoje jau seniai buvo žinoma, kad A. Voldemaras, studijuodamas ir pradėjęs dirbti Peterburge, daugiau kaip dešimtmetį gyveno Volterių bute [7, 193], tuo metu buvo vienas artimiausių prof. Volterio darbų pagalbininkų [45, 11]. Vis dėlto iki minėtų laišku publikacijos 2010 m. nebuvo galima plačiau charakterizuoti ar bent aiškiau įvardyti tų santykių intensyvumo, pobūdžio, artimumo, atvirumo ir pan. Dabar iš A. Voldemaro laišku A. Volterienei (ir, beje, iš kai kurių labiau dalykinio pobūdžio laišku, kurių adresatu buvo tiesiog *namiškiei*, t. y. Volteriai ir kiti jų namuose gyvenę asmenys) aiškiai matyti, kokie artimi ir ilgalaikiai, atviri ir glaudūs – tiesiog šeimyniški – buvo tie santykiai (6). Tad nenuostabu, kad pradėdant 1917 m. balandžio mėn. (t. y. maždaug pusantų metų prieš Volterių išvykimą iš Peterburgo), atsižvelgiant į gilėjančią suirutę Rusijoje, A. Voldemaro laišškai prisipildė nerimo ir rūpesčio: dėl įvykių Peterburge, pragyvenimo, išaugusių kainų, maisto stygiaus ir kt. Tuo metu jau dirbdamas universitete Permėje A. Voldemaras būtent Volterių namus vienareikšmiškai vadina *namais*, o pačius Volterius – savo *šeima*. Sutrikus maisto tiekimui, siunčia iš Permės maisto siuntinius, nerimauja dėl saugumo, dėl visuotinio pakrikimo ir nesibaigiančios suirutės, dėl įvykių, vis „įgaunančių grėsmingesnį pobūdį“ [55, 132]. 1917 m. spalio mėn. pabaigoje norima žinoti – „kaip Jūs ten jaučiatės apsiaustyje“ [55, 126], o 1918 m. kovo mėn. jau ryžtingai konstatuojama: „Visaip siekiu kuo greičiau visus jus iš ten pasiimti“ [55, 132]. Pagaliau, nors jau 1917 m. balandžio mėn. laiškuose

(5) Palyginimui: nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universitete docentams buvo numatytas 800 Lt mėnesinis atlygis, ekstraordinariems profesoriams – 1 000 Lt, ordinariniams profesoriams – 1 200 Lt [41, 99].

(6) Nepaisant to, kad pusė ar net didesnė dalis šios tarpusavio korespondencijos neišliko. Turimi galvoje A. Volterienės ir jos vyro laiška A. Voldemarui, apie kuriuos dažnai užsimenama Voldemaro rašytuose laiškuose [55, 60–148].

pasirodo užuominos apie planuojamą persikėlimą į Lietuvą, vis intensyviau ir konkrečiau apie tai rašoma nuo 1918 m. kovo mėnesio. Ieškoma geriausių išeičių ir galimybių, kaip išvykti iš bolševikinės Rusijos, įskaitant ir mokslinės komandiruotės į Vokietiją variantą, kuriuo pasinaudoti, prieš vykstant į Vilnių, laiškų autorius rekomendavo Volteriams [38, 48; 55, 144].

1917 m. pabaigoje, pasibaigus rudens semestru, A. Voldemaras išvyko iš Permės į Peterburgą, t. y. grįžo, kaip jis pats suprato, namo (nes daiktai ir knygos buvo likusios būtent Volterių bute), jau labai abejodamas, ar besugrįš į Permę. Tuo metu (1918 m. pradžioje) gauta mokslinė komandiruotė į Kopenhagą ir Stokholmą A. Voldemarui tapo ne tik vienu iš būdų karo metais prasibrauti į Lietuvą, bet ir platesnio užmojo diplomatiinių užduočių Europoje pradžia. Palaipsniui atsirado daugiau ryšių su įtakingais veikėjais ir institucijomis, tad ilgainiui ir rūpinimasis Volterių persikėlimu į Lietuvą ypač sustiprėjo. Pažymėtina, kad kalbėdamas apie Volterių persikėlimą į Lietuvą su trečiais asmenimis ar institucijomis A. Voldemaras formuluoja tiesiogiai kaip „mano šeimos“, „mano šeimos narių“ galimą persikėlimą į Vilnių artimiausiu metu. Per kelis 1918 m. mėnesius tas klausimas buvo prisimintas ir iškeltas ne kartą: Užsienio reikalų ministerijoje Berlyne, susitikimuose su Ober Osto valdžia; tartasi ir su Lietuvos karinės administracijos atstovais, įskaitant ir Rytų Fronto štabo vadovybę. Berlyne atskirai tartasi su Antanu Smetona „dėl kuo skubesnio Eduardo Aleksandrovičiaus persikėlimo į Vilnių“ [55, 134–146]. Nuo 1918 m. balandžio mėn. A. Voldemaras pradeda buto Volteriams Vilniuje paieškas, iš anksto įspėdamas būsimus emigrantus, kad „persikraustant pasiimti viso turto, be abejo, nebus galima“. Keliuose laiškuose vis užsimena apie sunkumą esamomis sąlygomis pervežti daiktus, pradedama rūpintis leidimais atvykti į Vilnių, tinkamomis apsigyvenimo sąlygomis, taip pat įdarbinimo klausimais atvykus. A. Voldemaro ir Volterių tarpusavio santykių *šeimynišku- mą* gerai iliustruoja ir viena specifinė detalė. Pasak A. Voldemaro, jei, atvykus į Vilnių, iškiltų kokių nenumatytų įdarbinimo ar kitų sunkumų, tuomet kurį laiką „tektų gyventi iš mano lėšų“, nes šiuo metu (1918 m. birželio mėn.) jis gaunąs 1 500 markių per mėnesį, tad *pagalba šeimai* būtų visai įmanoma: „Judviems kol kas pakaktų mano asmeninių lėšų“ [55, 138–143]. Iš kitos pusės, 1918 m. birželio mėn. A. Voldemaras pažymėjo, jog dar sprendžiasi organizaciniai ir finansiniai universiteto atkūrimo Vilniuje klausimai ir lėšos, reikalingos universiteto veiklos pradžia, dar nėra gautos, tačiau įvykus laukiamiems teigiamiems poslinkiams neabejojama dėl prof. Volterio ateities: „pasisitengsiu tuojau pat atvežti čionai Eduardą Aleksandrovičių, kuriam esu numatęs ordinatūrą ir universiteto bibliotekos vadovo pareigas. Jis iškart galėtų imtis kurti biblioteką“ [55, 140]. Tie sumanymai ir numatymai, kaip žinia, nenuėjo veltui: netrukus E. Volteris tapo tiek Lietuvos nacionalinės bibliotekos pirmuoju vadovu, tiek Kauno miesto muziejaus vedėju, tiek Aukštųjų kursų Kaune Humanitarinio skyriaus vedėju, pagaliau, 1922 m. atidaryto Lietuvos universiteto ordinariiniu profesoriumi. Taigi A. Voldemaro laiškų A. Volterienei detalesnis aptarimas teikia daug turiningos medžiagos bandant suprasti aplinkybes ir motyvus, taip pat artimų šeiminių ryšių svarbą, kai kalbame apie Volterių persikėlimą į Lietuvą. Įdomus momentas, kurį galima matyti iš aptartų laiškų, yra tas, kad Volterius (ar bent jau Aleksandrą Volterienę) iš pradžių atvykus į Lietuvą buvo apnikusios ir tam tikros abejonės ar niūrios nuotaikos dėl padaryto sprendimo. Apie tai galima spręsti iš A. Voldemaro 1919 m. birželio 29 d. laiško: „Apie Jujos [Aleksandros] ir Ed[uardo] Al[eksandrovičiaus] grįžimą Petrogradan nesinori nė girdėti. Po visų negandų įsikursime Vilniuje. Manau, jog viskas, ką turėjome Petrograde, žuvo. Dievas nematė. Tenka pradėti gyvenimą iš naujo <...>. Tesaugo Jus Dievas. Viskas

pasaulyje palengva rimsta ir giliai tikiu, jog ir mūsų laukia geresnė ateitis“ [55, 146–147]. Itin dažnas kalbėjimas daugiskaitos pirmuoju asmeniu savaime yra iškalbingas. Gediminas Rudis savo studijoje „Augustinas Voldemaras Peterburge ir Permėje 1900–1917“, ypač skyriuje „Volterių globoje“ [38, 7–29], pateikė visą pluoštą neabejotinų įrodymų, kas buvo bene svarbiausios figūros A. Voldemaro, gimnazisto ir studento, aplinkoje ir ankstyvojo brendimo kelyje. Šalia šių ilgalaikių išsakinijusių tarpasmeninių santykių tarp Volterių šeimos ir A. Voldemaro kaip reikšmingą simbolinį papildymą galima prisiminti vieną 4-ojo dešimtmečio faktą. 1936 m., minint prof. Volterio 80-ties metų sukaktį, Volterių namuose (Daukanto g. 12, Kaune) apsilankė *Laiko žodžio* žurnalistas Justas Paleckis. Savo vizito metu, be kitų dalykų, jis atkreipė dėmesį į A. Voldemaro, tada dar jaunučio gimnazisto, 1905 m. nuotrauką, kurioje Volterienė vadinama tikra motina. Be to, kaip paaiškėjo iš apsilankymo, 1936 m. A. Volterienė dar buvo išsaugojusi A. Voldemaro jai dovanotus aukso medalius, gautus už pasiekimus moksle gimnazijos ir universiteto Peterburge laikais [34]. Aptartų laiškų tonas, kreipiniai, taip pat atviras, detalus ir rūpestingas jų turinys yra ypač iliustratyvi medžiaga. Ji gerai dokumentuoja Gedimino Rudžio padarytą išvadą, jog Volterių namai Peterburge A. Voldemarui buvo tapę pačiu tikruoju ramybės užtėkiu, kuriame jautėsi netgi jaučiau nei tėvų namuose [38, 57]. Iš kitos pusės, neabejotinai artimi santykiai siejo Augustiną Voldemarą su Volterių šeima ir vėlesniais (1916–1919) – didžiųjų permainų – metais. Tad ir A. Voldemaro vaidmuo Volterių šeimos persikėlimui į Lietuvą yra buvęs žymiai reikšmingesnis, nei manyta iki aptartų laiškų publikacijos.

GYVENANT LIETUVOJE: PETERBURGO PALIKIMO AKTUALUMAS

Volterių emigracijos aplinkybės, kaip minėta, nebuvo paprastos. Oficialiai iš sovietinės Rusijos išvykta į komandiruotę, tad persikraustymas, apie kurio sudėtingumą ne kartą laiškuose kalbėjo A. Voldemaras, buvo ypač sunkus. Nenuostabu, kad atsargios prielaidos ar pagalvojimas, jog „viskas, ką turėjome Petrograde, žuvo“, gana rūsčiai išsipildė – beveik visas užgyventas turtas liko Peterburge [38, 57]. Ir kalbama čia, žinoma, ne tik apie turtą fizine, materialia prasme (kuris, kaip matėme iš prof. Volterio pensijos klausimo keblumų Lietuvoje, senatvėje tikrai būtų pravertęs). Tad vargu ar buvo paprasta ir šiuo požiūriu: žengti į septintą dešimtį kartu iš tikrųjų pradėdant „gyvenimą iš naujo“. Dar sudėtingiau, kai į emigraciją karo metais žvelgiame mokslininko humanitaro požiūriu: jis dažnai visą savo brandų gyvenimą kaupia akademinę, profesinių tikslų siekti padedančią ir mokslinius interesus atspindinčią biblioteką. Iš kitos pusės, humanitaro veikla beveik neatsiejama nuo augančio rankraščių ir sumanymų skaičiaus, paskaitų medžiagos, nepabaigtų ir parengiamųjų darbų, dalykinės korespondencijos ir kt., t. y. nuo sparčiai besiplečiančio asmeninio archyvo. Be to, priklausomai nuo mokslinių interesų dažnas humanitaras renka įvairias daiktines, rankraštines, vaizdines ar garsines kolekcijas. Visa tai suformuoja tikrąjį svarbiausių darbų, akademinų ir taikomųjų interesų kryptingumo profilį. Netekti visko ar bent didžiosios to dalies brandžiam amžiuje – neabejotinas iššūkis akademikui, ypač norinčiam nuosekliai tęsti pamėgtą profesinę veiklą. Būtent toks likimas ištiko prof. Volterį, kurio keturis dešimtmečius Peterburge kaupto „mokslinio kapitalo“ didesnė dalis liko karo, revoliucijų ir perversmo nusiaubtame mieste. Todėl visą kiek daugiau nei dviejų dešimtmečių laikotarpį Lietuvoje E. Volteriui nedavė ramybės Peterburge palikti idėjiniai ir intelektualiniai ištekčiai.

Vertingą specialų, nors ir nedidelės apimties, straipsnį šia tema, remdamasi Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugoma Eduardo

Volterio archyvo dalimi (f. 17), yra paskelbusi Jolita Steponaitienė. Jame išsamiai aptariamos profesoriaus pastangos susigrąžinti iš Peterburgo savo archyvo dalį, knygas ir rankraščius [44]. Bene svarbiausia šio straipsnio tezė ar teiginys gerai charakterizuoja paties prof. Volterio požiūrį į tai, kokie svarbūs jam buvo Peterburge likę turtai: „Gyvendamas Lietuvoje, profesorius E. Volteris ne kartą kreipėsi į įvairias instancijas, norėdamas susigrąžinti savo knygas ir archyvą“ [44, 34]. Iš pateikiamos prof. Volterio iniciatyvų atgauti savo medžiagą apžvalgos susidaro įspūdis, kad akademikas turėjo apgalvotą ir net kelių pakopų strategiją, kaip pasiekti savo tikslą. Pirmiausia 1925–1929 m. jis tiesiogiai kreipėsi ir susirašinėjo su sovietinės Rusijos Mokslo akademijos darbuotojais Leningrade. Paaiškėjo, kad prašymas išrinkti būtent jo rankraščius, saugomus Mokslo akademijos bibliotekos Slavistikos skyriuje, negali būti patenkintas (tas pats buvo pasakyta ir apie jam priklausiusias fonogramas). Išsiaiškinta, kad profesoriui priklausiusios knygos (2 000 vnt.) sisteminė tvarka saugomos Slavistikos skyriuje. Pagaliau, tuometinis Mokslo akademijos sekretorius E. Volteriui rašė, kad rankraščiai, užrašų kortelės, kortelės žodynui, susirašinėjimas ir kiti dokumentai, palikti Slavistikos skyriuje, saugomi vienoje dėžėje ir penkiolikoje aplankų, kur jie sudėti be jokios tvarkos. Šią medžiagą, pasak sekretoriaus, pirmiausia reikėtų aprašyti, nors, kaip galima suprasti, tas darbas gali ir užtrukti. Straipsnyje J. Steponaitienė išryškina bene svarbiausią E. Volteriui laiškų iš Leningrado institucijų teiginį: „svetimo, pašalinio asmens, ypač iš užsienio, kvietimas šiam darbui [rankraščių aprašymui] yra nepageidautinas“ [44, 35].

Šį tą sužinojęs apie savo palikimą Leningrade, prof. Volteris nuo 1929 m. ėmėsi bandymų diplomatinio būdu pasiekti savo tikslą – kreipėsi pagalbos į Lietuvos Respublikos pasiuntinybę Maskvoje. Iš 1929–1931 m. E. Volterio susirašinėjimo su Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija bei LR pasiuntinybės Maskvoje darbuotojais galima spręsti, kad Lietuvos diplomatai reagavo pozityviai, „darė žygius“, bandydami padėti profesoriui atgauti bent dalį Leningrade likusios nuosavybės. Būtent ši korespondencija, beje, byloja, kad dalį prof. Volteriui priklausiusių knygų – ne be ilgalaikių diplomatų tarpininkavimo pastangų – greičiausiai pavyko atgauti. Savo palikimo Leningrade klausimo profesorius neužmiršo, nenumetė į šalį ir praėjus dviem dešimtmečiams nuo emigracijos – 4-ojo dešimtmečio Kaune, plečiantis lietuviškoms mokslo institucijoms. 1939 m. Kaune atidarius Antano Smetonos vardo Lituanistikos institutą, kreipėsi į jį tarpininkavimo pagalbos. Visgi institutas ir jam atstovaujantys asmenys iš esmės „atsisakė užsiimti šiuo reikalu“ [44, 35]. Prof. E. Volteris, kreipdamasis į institutą, kalbėjo apie Leningrade likusius labai įvairius savo rinkinius (plg.: 200 fonogramų įrašų, Amerikos lietuvių laikraščių komplektus, XIX a. Varšuvos žandarų bylų kopijų komplektą, rusų ir lietuvių laikraščių iškarpų apie lietuvių veiklą rinkinį), matyt, vildamasis, kad jie visai prasmingai ir aktualiai galėtų papildyti naujai įsteigto instituto fondus. Vis dėlto instituto vadovybės požiūris į galimybę atgauti įvardytus rinkinius buvo labai skeptiškas. 1940 m. gegužės mėn. rašte E. Volteriui buvo atvirai suabejota, ar profesoriaus išvardyti rinkiniai nėra tapę integralia sovietų Rusijos mokslo įstaigų nuosavybe, t. y. Lituanistikos institutas gana tiesmukai atsiribojo nuo prof. Volteriui priklausiusių rinkinių susigrąžinimo klausimo, o apibendrinantis minėto 1940 m. pavasario rašto sakinyje profesoriui galėjo nuskambėti kaip netikėtas, gal net pusšimtį humanitarinio darbo metų nuvertinantis akibrokštas: „Jei Tamsta, pone Profesoriau, savo iniciatyva imtumėsi kurių nors žygių minėtai medžiagai išgauti, tai Institutas prašo šitų Tamstos pastangų nejungti su Instituto vardu“ [44, 35]. Tačiau profesorius šiuo klausimu išliko atkaklus ir viltینگai nusiteikęs iki gyvenimo pabaigos: 85-mečio, beje, paskutinio jubiliejinio gimtadienio, iškilmėse jis išreiškė savo susirūpinimą ir prašė pasirūpinti Leningrade likusiais

Mikalojaus Daukšos „Postilės“ egzemplioriais, lietuviškomis plokštelėmis, iškarpu iš laikraščių apie lietuvių reikalus kolekcija, taip pat Rusijos policijos departamento III skyriaus protokolų išrašų sugražinimu, nes dar turėjo viltingą ketinimą parengti straipsnių rinkinį „apie lietuvių liaudies kančias caro režimo metu“ [44].

Kaip matome, Eduardo Volterio pastangos ir mėginimai susigražinti emigracijos metu prarastus rinkinius (archyvą, biblioteką, rankraščius, fonogramų įrašus, kitas kauptos medžiagos kolekcijas) nebuvo sėkmingi. Tačiau tai, kad praktiškai visą gyvenimo Lietuvoje laikotarpį tuo rūpinosi, nepaisydamas nesėkmių, rodo, kaip jautriai jis vertino didžiąją sąmoningo gyvenimo dalį humanitaro kruopščiai kauptus turtus. Tad ir Peterburgo palikimo aktualumas daugiau kaip du dešimtmečius Lietuvoje gyvenusiam akademikui tampa dar vienu argumentu emigraciją į Lietuvą vertinant kaip bene svarbiausią jo akademinės biografijos faktą.

IŠVADOS

Revoliuciniai pokyčiai Rusijoje prof. Eduardo Volterio akademinę karjerą dalija į dvi nelygias dalis: ilgesniąją carinėje Rusijoje ir kelis kartus trumpesnę Kaune. Žinoma, 1933 m. palikęs akademinį postą dėl pensinio amžiaus, jis nenustojo reikštis tuometinės Lietuvos ir užsienio akademinėje erdvėje, tačiau visai veiklai Lietuvoje buvo skirta kur kas mažiau laiko (23 metai) nei Rusijoje. Galima drąsiai teigti, kad tokios ilgus dešimtmečius trukusios, su lituanistikos tyrimais susijusios akademinės karjeros iki 1940 m. neturėjo nė vienas kitas Lietuvos humanitaras. Vis dėlto akademinės E. Volterio biografijos neturime iki šiol, o jau beveik prieš 50 metų parengtas Stasės Bušmienės darbas „Profesorius Eduardas Volteris“ lieka išsamiausia E. Volterio biografijai skirta publikacija. Šios aplinkybės verčia ieškoti naujų probleminių žvilgsnių, atnaujintų prieigų ir nauja medžiaga paremtų traktuotųjų bei interpretacijų.

Šiame straipsnyje ieškota naujų sprendimų: į Volterių šeimos emigraciją į Lietuvą žvelgiama kaip į galimai esminį profesoriaus biografijos mazgą, leidžiantį suprasti ir susieti du, iš pažiūros labai skirtingus (carinės Rusijos ir nepriklausomos Lietuvos), biografijos etapus. Lituanistiniai tyrimų interesai ir su jais susijęs bendraminčių ratas, telktas daugelį dešimtmečių, yra nuoseklus, giliai įsišaknijęs E. Volterio biografijos epicentras, suteikiantis tai biografijai vidinio integralumo ir vientisumo. Šioje traktuotėje ir A. Voldemarui tektų labai reikšmingas vaidmuo, kurį, žinoma, dar reikėtų pasverti ir argumentuoti kitais tyrimais.

Straipsnyje išplėtojama ir pagrindžiama tezė, kad mokslininkų emigracija iš bolševikinės Rusijos vyko labai ap sunkintomis aplinkybėmis – teko palikti ne tik namus, bet ir asmenines bibliotekas, rankraščius bei didelę dalį kitos ilgus akademinio darbo dešimtmečius kauptos medžiagos. Žvilgsnis į prof. Volterio biografiją buvusio Peterburgo universiteto dėstytojų emigrantų kontekste padeda susiformuoti tinkamą žiūros perspektyvą. Didžiąjai daliai, neišskiriant nė prof. Volterio, buvusio Peterburgo universiteto profesūros emigracija nebuvo nei *paprastas*, nei *lengvas* išbandymas. Reikėjo keisti planus, sumanymus, interesus ir institucijas, ne kartą teko prisiderinti ir prie naujų iššūkių bei aplinkybių. Pastebėtina, kad pagal amžių emigracijos metu iš visų Peterburgo akademikų emigrantų Volteris pateko į pačių vyriausiųjų penketą. Šiandieninėje Rusijos istoriografijoje atkreiptas dėmesys, kad dauguma akademikų emigrantų savo tolesnį kelią išėivijoje susiejo su mokslo ir dėstytojavimo praktika, tačiau tai galėjo reikšti ne tik sėkmę, bet ir tai, kad šios grupės savimonėje būtent akademinė tapatybė buvo pats svarbiausias saviidentifikacijos veiksnys. Taigi vienas iš tokių, galima sakyti, akademikų *par excellence* nuo 1919 m. įsitraukė į Kaune telkiamą intelektualinių jėgų tinklą, tapdamas, bent kuriam laikui, savotišku lietuviškos akademijos pavyzdžiu.

Gyvendamas Lietuvoje prof. Volteris dėjo ypač daug pastangų, kad susigrąžintų Peterburge likusius rankraščius, biblioteką, fonogramų įrašus, sukauptas kolekcijas ir kitus rinkinius. Šis momentas dar kartą leidžia aktualiai argumentuoti straipsnyje siūlomą įžvalgą. Prof. Volterio biografijos visumą iš dalies galima bandyti „atrankinti“ tuo raktu, kurį siūlo Volterių šeimos emigracijos į Lietuvą istorija. Būtent ją savitai papildoma ir pratęsia straipsnyje nagrinėti Augustino Voldemaro laišakai Aleksandrai Volterienei. Ši korespondencija atskleidžia ypatingą ryšį tarp A. Voldemaro ir Volterių šeimos. Daugiau kaip dešimtmetį gyvenęs Volterių namuose Peterburge, A. Voldemaras buvo tapęs tikru šeimos nariu, o jų tarpusavio bendravimo atmosfera Volterių emigracijos laikotarpiu geriausiai apibūdintina žodžiu „šeimyniškumas“. Taip parodomas nei E. Volterio biografijoje, nei plačiau istoriografijoje nesvarstytas prof. A. Voldemaro vaidmuo Volterių šeimai persikeliant į Lietuvą.

Gauta 2019 11 28
Priimta 2019 12 10

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1919 07 29 Laikinojo Vilniaus Lietuvių komiteto liudijimas, išduotas prof. Eduardui Volterui. *Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*, f. 17, b. 4, l. 7.
- [2] ABRAMOVIENĖ, Irmina; RAŠKAUSKAS, Kęstutis. Valstybės archeologijos komisija ir dvarų kultūrinis paveldas 1919–1921 metais: tarp gelbėjimo ir konfiskavimo. *Darbai ir dienos*, 2017, Nr. 68, p. 215–280.
- [3] ALEKSYNAS, Konstantas Algirdas. 2010. Būtina patikslinti: ne Basanavičius, o Volteris. Rec.: [Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos, 1908–1942, sudarė ir parengė Austė Nakienė, Rūta Žarskienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007]. *Tautosakos darbai*, 2010, Nr. 39, p. 279–281.
- [4] ANDRONOVAS, Aleksejus. *Eduardo Volterio medžiaga Sankt Peterburgo archyvuose: pranešimo anotacija*, [interaktyvus]. Vilnius: LNB, 2016, [žiūrėta 2019 05 05]. Prieiga per internetą: <<https://konferencijos.lnb.lt/eduardas-volteris/pranesimas/eduardo-volterio-medziaga-sankt-peterburgo-archyvuose/>>.
- [5] APANAIVIČIUS, Romualdas. Etnologijos studijos Lietuvoje 1927–2005 metais. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2009, Nr. 9, p. 139–164.
- [6] AVIŽINIENĖ, Birutė. Viešų lietuviškųjų vakarų repertuaro cenzūra XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rusijos imperijoje. *Colloquia*, 2015, Nr. 34, p. 37–59.
- [7] BALČIKONIS, Juozas. *Rinktiniai raštai*. T. 2. Sud. A. Pupkis. Vilnius: Mokslas, 1982.
- [8] BALSYTĖ, Vilma. Baltistika, suvokta kaip visuma. *Mokslo Lietuva*, 2006, Nr. 21, p. 14.
- [9] BARANAUSKAS, Tomas; ZABIELA, Gintautas. Mindaugo dvaras Latava. *Lietuvos istorijos metraštis 1997*. Vilnius: Žara, 1998, p. 21–40.
- [10] BUŠMIENĖ, Stasė. Profesorius Eduardas Volteris. *Eduardas Volteris: biobibliografija*. Sud. S. Bušmienė. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1973, p. 7–28.
- [11] ČIUBRINSKAS, Vytis. Etnologija. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. V. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, p. 641–644.
- [12] DANILIAUSKAS, Raimondas; GIRININKIENĖ, Vida. *Ižvalgos apie Šakių apskritį*. Vilnius: V. Girininkienė, 2019.
- [13] DUNDULIENĖ, Pranė. *Lietuvos etnologija*. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslas, 1991.
- [14] *Eduardas Volteris (1856–1941)*. Biobibliografija (bibliografinė rodyklė apima 1973–2015 metus). Parengė A. Pociūtė. Vilnius: LNB, 2016.

- [15] Eduardo Volterio curriculum vitae. *Lietuvos archyvai*: [Kn.] 4. *Prie Lietuvos universiteto ištakų*: dokumentų rinkinys. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 155.
- [16] GIEDA, Aurelijus. *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 2017.
- [17] GINEITIS, Leonas. *Lietuvių literatūros istoriografija ligi 1940 m.* Vilnius: Vaga, 1982.
- [18] GIRA, Liudas [L. Gerulis]. *Lietuvių mokslo draugija ir jos įsteigimas*. Vilnius: [L. Gira, J. Basanavičius], M. Kuktos sp., 1907.
- [19] GRIŠKAITĖ, Reda. 2010. Eduardas Volteris ir Carlo von Schmitho „Necrolithuanica“ (1863). *Archivum Lithuanicum*, 2010, Nr. 12, p. 183–240.
- [20] KASPERAVIČIUS, Algis Povilas. Triumfo žygis ar sumaištis tragedija? Rec.: [Российская революция 1917 года: власть, общество, культура, т. 1–2, Москва: РОССПЭН, 2017]. *Lietuvos istorijos studijos*, 2018, Nr. 41, p. 173–179.
- [21] KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius: Diemedis, 1999.
- [22] KURILA, Laurynas; VAITKEVIČIUS, Vyktintas. Mirusiųjų deginimo papročio refleksijos: padavimas apie Migonių piliakalnį. *Tautosakos darbai*, 2011, Nr. 41, p. 107–134.
- [23] KUZMICKAS, Vincas. *Antanas Vilkutaitis-Keturakis*. Vilnius: Mokslas, 1981, p. 92–104.
- [24] KUZMICKAS, Vincas. Leningrado archyvuose pasižvalgius. *Pergalė*, 1975, Nr. 9, p. 185–187.
- [25] LAPINSKIENĖ, Lionė. Petro Būtėno ir prof. Eduardo Volterio ryšiai aktyvinant tautotyro sąjūdį Panevėžyje XX a. trečio dešimtmečio laikotarpyje. *Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo atspindžiai epistoliniame palikime*: [konferencijos medžiaga, 2012 10 04, sud. M. Mašalienė]. Panevėžys: Amalkeros leidyba, 2013, p. 69–76.
- [26] LASINSKAS, Povilas. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius: Vaga, 2004.
- [27] LAZAUSKAITĖ, Elvyda. Senoji Lietuva iš imperinių Rusijos saugyklių: [pokalbis su Lietuvos nacionalinio muziejaus Etninės kultūros skyriaus vedėja, parodos „Senoji Lietuva“ kuratore E. Lazauskaite, kalbėjosi J. Šorys]. *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 6, p. 1–14.
- [28] MARDOSA, Jonas. Etnografijos metodinių priemonių istorinė apžvalga ir metodiniai patarimai. *Apie metodiką ir metodines priemones*: medžiaga etnografinėi praktikai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto I-kla, 2002, p. 6–49.
- [29] MERKYS, Vytautas. *Atminties prošvaistės*: atsiminimai. Vilnius: Versus aureus, 2009.
- [30] MERKYS, Vytautas. *Knygnešių laikai, 1864–1904*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.
- [31] MIKULĖNIENĖ, Danguolė; STAFECKA, Anna. Iš lietuvių ir latvių tarmėtyros istorijos: leksikos klausimai Eduardo Volterio programose. *Baltistica*, 2011, Nr. 46, p. 123–133.
- [32] MILIUS, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija: (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų I-kla, 1993.
- [33] NAKIENĖ, Austė. Eduardo Volterio lietuvių tautosakos garso įrašai ir juose įamžinti senoviniai dainavimo būdai. *Tautosakos darbai*, 2011, Nr. 42, p. 170–193.
- [34] PALECKIS, Justas. Lietuvos praeities tyrinėtojas. Pas 80 metų jubilijatą prof. Ed. Volterį. *Laiko žodis*, 1936, Nr. 4(49), p. 6.
- [35] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa; SAVONIAKAITĖ, Vida; SVIDINSKAITĖ, Danguolė; ŠAKNYS, Žilvytis; ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija. *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1, p. 14–27.
- [36] POCYTĖ, Silva. Die Litauische literarische Gesellschaft – die Festhalterin des Erbes einer „Sterbenden Nation“ 1879–1923. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 2016, Nr. 1(98), p. 28–65.

- [37] Prof. Eduardo Volterio jubiliejus paminėtas tarptautine konferencija Kaune, [interaktyvus]. Vilnius: LNB, 2016, [žiūrėta 2019 05 09]. Prieiga per internetą: <<https://www.lnb.lt/naujienos/1106-prof-eduardo-volterio-jubiliejus-paminetas-tarptautine-konferencija-kaune>>.
- [38] RUDIS, Gediminas. Augustinas Voldemaras Peterburge ir Permėje 1900–1917 m. Iš: Voldemaras, Augustinas. *Laiškai Jujai (1902–1919 m.)*. Iš rusų kalbos išvertė ir parengė G. Rudis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kl., 2010, p. 7–58.
- [39] RUSECKAITĖ, Aldona. „Meldžiu nespausdinti graždanka, bet lietuviškomis raidėmis“. *Varpai*, 2019, Nr. 40, p. 114–123.
- [40] SAVONIAKAITĖ, Vida. Eduardo Volterio etnografinių-statistinių studijų idėja. *Logos*, 2018, Nr. 97, p. 143–152.
- [41] SELENIS, Valdas. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto I-kl., 2008.
- [42] STALIŪNAS, Darius. Lenkija ar Rusija? Lietuva rusiškajame mentaliniame žemėlapyje. *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*: straipsnių rinkinys. Sud. D. Staliūnas. Vilnius: Baltijos kopija, 2015, p. 29–81.
- [43] STEPONAITIENĖ, Jolita. Eduardo Volterio fondas Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje. *Lietuvos istorijos metraštis 1994*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 261–270.
- [44] STEPONAITIENĖ, Jolita. Eduardo Volterio mėginimai [iš Peterburgo] susigrąžinti rankraščius ir knygas. *Tarp knygų*, 1996, Nr. 6, p. 34–35.
- [45] ŠILERIS, Zenius. Ar daug apie jį žinome: Eduardas Volteris. *Mokslo Lietuva*, 2006, Nr. 7, p. 10–11.
- [46] ŠILERIS, Zenius. *Bibliofilas Eduardas Volteris*. Marijampolė: Ramona, 2006.
- [47] ŠILERIS, Zenius. *Pranas Vaičaitis: epocha, gyvenimas, kūryba*. Marijampolė: Ramona, 2001.
- [48] ŠIMKUS, Roberts. Nacionālās augstskolas un zinātnieku piesaiste. Kāpēc Eduards Volters neizvēlējās Latvijas universitāti? *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2017, Nr. 4(105), p. 70–94.
- [49] TAMULYNAS, Linas. Lietuvos archeologijos sąsajos su Sankt Peterburgo institucijomis iki 1918 metų. *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*: mokslo straipsnių rinkinys. Sudarė A. Luchtanas, L. Tamulynas. Vilnius: Akademinė leidyba, 2011, p. 15–39.
- [50] TAUTAVIČIUS, Adolfas. Eduardas Volteris: [biograma]. *Praeitis*. T. III. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų I-kl., 1992, p. 257–258.
- [51] TUMAS, Juozas. „Istoriškai-Etnografiškas laikraštis“. *Vilniaus žinios*, 1905, Nr. 79, p. 1.
- [52] URBUTIS, Vincas. Rec.: [Eduardas Volteris: biobibliografija. Sud. S. Bušmienė. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1973]. *Kalbotyra*, 1976, Nr. 27(1), p. 103–107.
- [53] VAIŽGANTAS [TUMAS, Juozas]. *Raštai*. XIV tomas: *Mūsų literatūros istorijai. Sekmas būrys veikėjų*. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1929, p. 21–43.
- [54] VOLDEMARAS, Augustinas. Būga, žmogus ir mokslininkas. *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, 1925, T. 1, p. 295–347.
- [55] VOLDEMARAS, Augustinas. *Laiškai Jujai (1902–1919 m.)*. Iš rusų k. vertė ir parengė G. Rudis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kl., 2010.
- [56] ZABIELA, Gintautas. Eduardo Volterio darbas paminklų apsaugos srityje. *Mūsų praeitis*, 1993, Nr. 3, p. 127–132.
- [57] ZABIELA, Gintautas. Pamišti piliakalnio tyrinėjimai. *Kultūros paminklai*, 2008, Nr. 13, p. 95–98.
- [58] ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1989.
- [59] *Петербургская историческая школа (XVIII–начало XX вв.): информационный ресурс* [interaktyvus]. Ред. коллегия: Т. Н. Жуковская, А. Ю. Дворниченко (руковод. проекта, отв. ред.), Е. А. Ростовцев (отв. ред.), И. Л. Тихонов. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский

государственный университет, 2016, [žiūrėta 2019 06 17]. Prieiga per internetą: <<https://bioslovhist.spbu.ru/histschool/636-vol-ter-eduard-aleksandrovich.html>>.

[60] *Профессора Пермского государственного университета*. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2001.

[61] РОСТОВЦЕВ, Евгений Анатольевич; БАРИНОВ, Дмитрий Андреевич. Столичный университет и мировая война: теория и практика «академического патриотизма». *Былые годы*, 2014, Nr. 34(4), p. 592–604.

[62] РОСТОВЦЕВ, Евгений Анатольевич. *Столичный университет Российской империи: ученое сословие, общество и власть (вторая половина XIX–начало XX в.)*. Москва: Политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2017.

[63] ТЕСЛЯ, Андрей Александрович. *Петербургский университет: портрет корпорации на фоне политического пейзажа*, [interaktyvus]. Рец.: [Ростовцев Е. А. Столичный университет Российской империи: ученое сословие, общество и власть (вторая половина XIX–начало XX в.)]. Москва: Политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2017]. *Гефтер*, 2017, [žiūrėta 2018 11 18]. Prieiga per internetą: <<http://gefter.ru/archive/21871>>.

AURELIJUS GIEDA

The Wolter Family: Ways and Contexts of Emigration to Lithuania

Summary

It has been emphasised on several occasions that Professor Eduard Wolter was a prominent figure and a broad-profile humanitarian in the history of Lithuanian humanities, who for many decades was actively interested in Lithuanian studies, among other things. The revolutionary changes in Russia divided Wolter's academic career into two unequal parts: nearly forty years of academic work in Tsarist Russia and thirteen years in Kaunas. Bearing in mind the status of academic Lithuanian studies at the beginning of the twentieth century, his was an unprecedented case in Lithuania until 1940. We can claim that before 1940, no other Lithuanian humanitarian had such a long academic career of several decades devoted to Lithuanian studies. However, we still do not have an academic biography of Wolter, and Stasė Bušmienė's work *Eduardas Volteris*, published almost 50 years ago, remains the most comprehensive publication in the field. Because of these circumstances, we must search for new problematic aspects, updated interpretations, and new material-based approaches. The article analyses the context of the revolutionary changes in Russia, the role of Augustinas Voldemaras in the history of the Wolters' emigration, and Prof. Wolter's recurrent concern about the academic possessions he had left in St. Petersburg when he was already in Lithuania.

This article seeks new solutions: the emigration of the Wolter family to Lithuania is viewed as a potentially crucial knot in the professor's biography. It allows understanding and linking two seemingly very different stages in his biography (Tsarist Russia and independent Lithuania). Lithuanian research interests and the related circle of like-minded people that had evolved in the course of many decades form a consistent deep-rooted epicentre of Prof. Wolter's biography. The research method chosen imparts inner integrity to the biography of Prof. Wolter and an opportunity

to look into the path of this scholar, who was also a member of the Russian Academy of Sciences, in the long term perspective.

This text develops and substantiates the thesis that scholars' emigration from Bolshevik Russia took place under dire circumstances: they had to leave not only their homes but also their libraries behind, their manuscripts and much of the material accumulated over many decades of academic work. Also, from the point of view of a collective biography, the context of the loss of the old University of St. Petersburg after the Bolshevik takeover in Russia is shown. While in Lithuania, Prof. Wolter made great efforts to recover the manuscripts, the library, and the collections he had left behind in St. Petersburg. This moment justifies the emigration of the Wolter family to Lithuania as a relevant key to the whole biography of Prof. Wolter.

For the first time in historiography, the article gives a detailed analysis of Augustinas Voldemaras' 53 letters to Alexandra Wolter (translated and published by Gediminas Rudis). The letters offer an interesting and characteristic description of the actual circumstances of the emigration of the Wolter family to Lithuania. This correspondence reveals a special connection between Voldemaras and the Wolter family. Voldemaras, who had lived in the Wolters' house in St. Petersburg for over a decade, became a true family member, and their communication in the process of the emigration of the Wolter family was best described as close familial relations. In this way, the article sheds light on the role of Prof. Voldemaras in the relocation of the Wolter family to Lithuania, which did not find reflection either in Wolter's biography or in general historiography.

Keywords: emigration, biography, Eduard Wolter, Alexandra Wolter, Augustinas Voldemaras